



Analysis of the Determinants of Household Religious Expenditures

Hamideh Torabi ^{*1} Mohammad Parsaiyan ²

1.Department of Management and Accounting, Technical and Vocational University (TVU),
Tehran, Iran.

2.Faculty Member at ACER, Tehran, Iran.

ARTICLE INFO	ABSTRACT
Article Type: Original Research	Religious expenditures are common to across all divine religions. Estimating the religious expenditure function of households and its share of total expenditures not only reveals the outcomes of past policies but also serves as a roadmap for governmental microeconomic policymaking and a valuable resource for private sector decision-making. This study estimates the religious expenditure function of Iranian households by distinguishing between urban and rural areas and examines the influence of various factors on these expenditures. The estimation is based on the latest data from the Statistical Center of Iran and uses first-order multiple regression analysis through the Ordinary Least Squares (OLS) method, implemented at the national level using SPSS and STATA software. The findings indicate that household characteristics such as age, gender, education level, marital status, income, total household expenditure, and level of economic facilities have a significant effect on religious expenditures in both urban and rural households. Although the share of these expenditures is higher in rural households than in urban ones, both have shown a declining trend over two five-year periods.
Received: 15.12.2024 Revised: 30.04.2025 Accepted: 03.09.2025	
Keyword: Expenditure Function Household Expenditure and Income Household Characteristic Regression Analysis	
*Corresponding Author: Hamideh Torabi Email: Torabi2280@yahoo.com	



EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Religious expenses are the common denominator of all divine religions, which have a specific example in each religion; These costs are measured and reviewed in the cost and income plan of urban and rural households every year by the Iranian Statistics Center in the country. Based on this, this article seeks to estimate the religious expenditure function of rural and urban households in Iran in 1401 and provide an analysis to investigate how the factors affecting the expenditure spent on religious affairs by households in rural and urban areas and in the whole country. In addition, the share of religious expenses from the total annual expenses of the household in a 5-year period between 1391 and 1401 has been investigated. Accordingly, after reviewing the backgrounds, including the most important studies conducted inside and outside the country, the theoretical framework of the research will be presented, including how to select the variables of the model; Then the research method including the society and the sample under study, as well as the expression of the research model, and further the research findings will be mentioned separately in rural, urban and country-wide areas; The end of the article will also be dedicated to expressing the conclusion.

Methodology

The statistical population of the research, in accordance with the plan of cost and income statistics of urban and rural households in 1401, includes all ordinary households living in groups in urban and rural areas. These sample households were selected from 387 cities in urban areas and from 395 cities in rural areas of the whole country, and finally, 19,567 sample households in urban areas and 18,384 sample households in rural areas of the country were counted. The samples of this project were selected in three stages using probability sampling methods. In the first stage, the sample clusters in each of the basic sample classes were selected in a systematic way, and in the second stage, in each sample cluster, among the rotating groups of six households for statistics every year. In the third step, within each group, two households were considered as the main sample households by simple random method. The number of samples has been optimized according to the plan's goal to estimate the average cost and annual income of a household. In order to obtain estimates that are better representative of the whole year, the samples are distributed among the months of the year for statistics. In order to calculate the elasticities of the equation of religious expenses of households living in rural and urban areas, as well as removing the units of the variables, the desired general model will be in the form of Ln of the variables in the model as follows:

$$\text{ReligiousExpenditure (RE)} = \beta_0 + \beta_1 \text{LnAge} + \beta_2 \text{LnLiteracy} + \beta_3 \text{LnIncome} + \beta_4 \text{LnExpenditure} + \beta_5 \text{Gender} + \beta_6 \text{Marriage} + \beta_7 \text{House} + \beta_8 \text{Car}$$

in which the dependent variable RE is the expenses of religious affairs of the household and the independent variables Age is the age of the head of the household, Literacy is the educational qualification of the head of the household, Income is the income of the entire household, Expenditure is the gross cost of the entire household and the independent virtual variables of the model also include Gender, the gender of the head of the household, Marriage, the marital status of the head of the household. Household,

House is the way of occupying the housing of the household, and Car is the status of the household having a car. As a result, the final model will be as follows:

$$\text{ReligiousExpenditure (RE)} = \beta_0 + \beta_1 \text{LnAge} + \beta_2 \text{LnLiteracy} + \beta_3 \text{LnIncome} + \beta_4 \text{LnExpenditure} + \beta_5 D1 + \beta_6 D2 + \beta_7 D3 + \beta_8 D4$$

Results and Discussion

The regression coefficients obtained from the religious expenditure function of the rural household indicate that there is a significant negative (inverse) relationship between the educational qualification of the head of the household living in rural areas and the expenditure that the household allocates to religious affairs; Meanwhile, there is a significant positive relationship between the age of the guardians, the total income and the gross expenditure of the whole household with the expenditure spent on religious affairs by the household. In other words, with a one percent increase in the age of guardians, total income, and total gross expenditure of the household, the cost spent on religious occasions by the household in 1401 will increase by 0.255, 0.153, and 0.623 percent, respectively. Based on this, it can be said that among the independent variables, the effect of the total household gross expenditure on the amount spent on religious affairs by the household is greater.

In general, based on the results of the rural and urban sectors, it can be concluded that in 1401, in general, in households headed by a single woman who do not have any economic facilities for housing and personal cars, religious affairs had the least share in the allocation of household expenses. This is despite the fact that households headed by a married man, while having financial resources, have paid special attention and importance to religious matters in terms of spending; In other words, gender, marital status and the level of economic facilities are effective in allocating household expenses to religious occasions.

Conclusions

A general review of the results of 16 urban households indicates that in 1401, male-headed urban households have a greater preference for allocating money to religious affairs than female-headed urban households; Also, in urban households, the condition of marriage and having the economic facilities of housing and personal car has been an effective factor in spending more money on religious occasions.



تحلیل عوامل مؤثر بر هزینه‌های مذهبی خانوار ایرانی

حمیده ترابی*^۱ و محمد پارسائیان^۲ 

۱- استادیار گروه مدیریت و حسابداری دانشگاه ملی مهارت، تهران، ایران

۲- عضو هیئت علمی جهاد دانشگاهی، تهران، ایران

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	هزینه‌های مذهبی فصل مشترک تمام ادیان الهی است؛ برآورد تابع هزینه مذهبی خانوارها و سهم آن از کل هزینه‌ها ضمن آشکارسازی نتایج اجرای سیاست‌های گذشته، نقشه راهی برای سیاست‌گذاری‌های دولت در سطح اقتصاد خرد و دست‌مایه‌ای برای تصمیم‌سازی بخش خصوصی است. این مقاله ضمن برآورد تابع هزینه‌های مذهبی خانوار کشور به تفکیک مناطق شهری و روستایی، چگونگی اثرگذاری هر کدام از عوامل بر هزینه‌های مذهبی خانوار را بررسی می‌کند. برآورد این تابع بر اساس آخرین داده‌های مرکز آمار و تحلیل رگرسیون چندگانه مرتبه اول به روش حداقل مربعات معمولی و سپس در سطح کشوری با نرم‌افزارهای SPSS و STATA انجام پذیرفته است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد ویژگی‌های خانوار از جمله سن، جنسیت، مدرک تحصیلی، وضعیت تأهل، درآمد و هزینه کل خانوار و سطح امکانات اقتصادی اثرگذاری معناداری بر میزان هزینه‌های مذهبی در خانوار شهری و روستایی داشته است. هرچند سهم این هزینه‌ها در سبد سالانه خانوارهای روستایی بیش از شهری است، اما هر دو سهم طی دو بازه ۵ ساله روند کاهشی پیموده است.

کلید واژگان:

تابع هزینه
هزینه و درآمد خانوار
ویژگی‌های خانوار
تحلیل رگرسیونی

*نویسنده مسئول: حمیده ترابی

پست الکترونیکی:

Torabi2280@yahoo.com



۱. مقدمه

تقریباً در تمام ادیان جهان، هزینه‌های مربوط به مراسم مذهبی، زیارت، جشن‌ها، آیین‌های نیایشی و کمک‌های نقدی بخشی از هزینه‌های خانوار محسوب می‌شود (لاکشمناسامی^۱، ۲۰۲۴). هزینه‌های مذهبی از دو منظر قابل بررسی است؛ یک منظر کارکرد کمک‌های خیرخواهانه، به‌ویژه نقش حیاتی آن در کاهش شکاف ثروت و حفظ عدالت اجتماعی است. در این زمینه، میائو^۲ (۲۰۲۲) به مزایای بی‌همتای کمک‌های خیریه در حمایت از اقشار کم‌درآمد و تحقق رفاه همگانی اشاره می‌کند و یانگ و همکاران^۳ (۲۰۲۰) با رویکردی بین‌نسلی نشان می‌دهند که کمک‌های خیریه علاوه بر کاهش تنش‌های اجتماعی، جریان ثروت را عقلایی‌تر می‌سازد. با توجه به این اهمیت، برخی محققان به دنبال کشف عوامل محرک این پدیده هستند.

در منظر دوم نقش دین برجسته‌تر می‌شود؛ چراکه دین عاملی اساسی در پرورش فرهنگ خیریه به شمار می‌رود و می‌تواند تأثیر چشمگیری بر کمک‌های فردی و خانوادگی داشته باشد. اگرچه بررسی انگیزه‌های کمک‌های خیریه از منظر درآمد، ثروت و سرمایه اجتماعی می‌تواند ابعادی از این پدیده را روشن سازد، اما قادر به آشکارسازی تصویر جامعی از آن نخواهد بود؛ از این‌رو جامعه‌شناسان مذهبی با درنظر گرفتن دین به عنوان یک عامل فرهنگی و محرک مهم رفتارهای بخشش، چشم‌انداز منحصر به فردی برای مطالعه کمک‌های خیریه ارائه می‌دهند. برای نمونه، بر اساس نظریه ادغام اجتماعی^۴ دورکیم، افراد پایبند به یک نظام دینی، ارزش‌های همدلانه را بر اساس آموزه‌های دینی در درون خود پرورش می‌دهند؛ این ارزش‌ها در ادامه منجر به بروز رفتارهای سخاوتمندانه می‌شوند (شنابل^۵، ۲۰۱۵). نظریه ارزش‌های دینی^۶ بر این نکته تأکید دارد که هر دین، ارزش‌های خاص خود را دارد و پیرو ادیان با ارزش‌های والا، گرایش بیشتری به کمک‌های خیریه دارند (هلم و تورنتون^۷، ۲۰۱۲). نظریه تعهد دینی^۸ نیز بر رابطه سطح تعهد دینی با میزان اهدای فردی تأکید دارد (زنگ و ژو^۹، ۲۰۲۴).

آزی و اهرنبرگ^{۱۰} (۱۹۷۵) با پایه‌گذاری مبانی نظری اقتصاد دین و با بهره‌گیری از نظریه‌ها و تکنیک‌های اقتصاد خرد تلاش کردند رفتار دینی از منظر اقتصادی را تبیین کنند. آنان با استفاده از داده‌های پیمایش اجتماعی عمومی ایالات متحده (GSS) و به‌کارگیری مدل رگرسیون توبیت^{۱۱}، نشان دادند که رابطه‌ای مثبت و معنادار بین درآمد، سن و هزینه‌های دینی وجود دارد. لور^{۱۲} (۲۰۰۴) نیز با رویکرد انتقادی مطالعات نقش دین در ابعاد مختلف رفتار اقتصادی و جمعیتی افراد و خانواده‌ها در آمریکا را مرور و جمع‌بندی کرد. او با تحلیل داده‌های ملی خانوارهای آمریکا در چارچوب نظریه اقتصاد خانواده گری بکر^{۱۳}، نشان داد که وابستگی دینی بر پیامدهای خانوادگی تأثیر دارد، چراکه بر هزینه‌ها و منافع بسیاری از تصمیمات افراد در طول زندگی اثر می‌گذارد.

^۱. Lakshmanasamy

^۲. Miao

^۳. Yang et al

^۴. social integration theory

^۵. Schnable

^۶. religious values theory

^۷. Helms & Thornton

^۸. religious commitment theory

^۹. Zeng & Zhou

^{۱۱}. Azzi & Ehrenberg

^{۱۲}. Tobit

^{۱۳}. Lehrer

^۱. Gary Becker

در سال‌های اخیر، مباحث گسترده‌ای در مورد ارتباط مذهب و کمک‌های خیریه در محافل علمی مطرح شده که عمدتاً رابطه تنگاتنگ این دو را تأیید می‌کنند. بر این اساس، محققان به بررسی آموزه‌ها، ارزش‌ها، انواع و کارکردهای مذهبی پرداخته‌اند تا مکانیسم‌های تأثیرگذاری دین بر کمک‌های خیریه را تبیین کنند (یاسین و همکاران^۱، ۲۰۲۰). اگرچه برخی بر این باورند که می‌توان اهدای فردی را به دو دسته دینی و سکولار تقسیم کرد و تأثیر دین عمدتاً در اهدای دینی است (هو^۲، ۲۰۱۴)، با این حال، کمک‌های پیروان ادیان به دیگر دینداران اغلب ناشی از حس وظیفه و انتظار پاداش دینی است (بوشات و همکاران^۳، ۲۰۱۸). نکته قابل توجه آن است که در فرایند مدرن شدن جوامع، طلب رستگاری الهی یا پاداش اخروی دیگر تنها انگیزه برای انتخاب دین نیست؛ بلکه انگیزه‌هایی چون کسب پاداش دنیوی، آرامش روانی و اطمینان ذهنی نیز مطرح‌اند (جونپور و پی^۴، ۲۰۲۴).

علی‌رغم اهمیت و کارکردهای فراوان پرداخت‌های مذهبی در اقتصاد، عملکرد بازارهای خیریه و عوامل اثرگذار بر آن تا حد زیادی ناشناخته باقی مانده است؛ از آنجاکه این نوع پرداخت‌ها در تعدیل فاصله طبقاتی و افزایش رفاه شهروندان نیز اثرگذار است، شناسایی عوامل مؤثر بر آنها می‌تواند سیاست‌گذاری در مسیر رشد و هدایت هزینه‌های مذهبی را تسهیل کند. نکته بعدی آنکه پژوهشگران تأکید کرده‌اند که فرایند تصمیم‌گیری در مورد اهدای خیریه‌ای فردی غالباً در بستر خانواده صورت می‌گیرد و این تصمیم‌گیری بازتابی از تصمیمات جمعی درون خانوار است (ژوو و لیو^۵، ۲۰۱۷). یافته‌های علمی در تقاطع مذهب و بشردوستی، پایه‌ای مستحکم برای بررسی پیچیدگی‌های رابطه دین و کمک‌های خیریه خانوادگی فراهم کرده‌اند (زنگ و ژو^۶، ۲۰۲۴).

در مجموع شناسایی رفتار خانوارها هم برای عرضه‌کنندگان و هم برای دولتمردان ضروری است، زیرا نتایج این تحقیقات می‌تواند دست‌مایه‌ای برای بخش خصوصی به منظور پیش‌بینی و تعیین تقاضای بازار باشد. همچنین دولت را قادر می‌سازد تا با شناسایی رفتار خانوارها، به مقاصد مختلف از جمله حمایت از گروه‌های کم‌درآمد دست یابد (هوشمند و همکاران، ۲۰۱۷). از آنجاکه هزینه‌های مذهبی بخشی از سبد مصرفی خانوارها را تشکیل می‌دهد، برآورد تابع هزینه مذهبی خانوارها می‌تواند ضمن آشکارسازی نتیجه اجرای سیاست‌های گذشته، نقشه راهی برای سیاست‌گذاری‌های دولت فراهم کند؛ برای مثال هلم و تورنتون^۷ (۲۰۱۲) تأثیر تغییرات برون‌زاد در سیاست‌های مالیاتی را بر انواع مختلف کمک‌های خیریه‌ای تحلیل کردند.

داده‌های طرح آمارگیری هزینه و درآمد خانوار مرکز آمار ایران که هر ساله بر اساس تعاریف و مفاهیم سیستم حساب‌های ملی^۸ جمع‌آوری می‌شود، امکان مطالعه روابط متقابل ویژگی‌های اجتماعی اقتصادی خانوارها، ارزیابی آثار سیاست‌های اقتصادی در زمینه تأمین عدالت اجتماعی و توزیع درآمد و برنامه‌ریزی‌های اقتصادی و اجتماعی را فراهم می‌کند (مرکز آمار ایران، ۲۰۲۲).

پژوهش پیش‌رو بر اساس آخرین داده‌های این طرح در سال ۱۴۰۱ به برآورد تابع هزینه مذهبی خانوار می‌پردازد. برآورد هزینه تأمین کالا و خدمات مذهبی در کنار پرداخت‌های مذهبی، تحلیل مدل در ۳۲ حالت مختلف متغیرهای مجازی، دقت و گستردگی در مصداق‌یابی، بررسی روند هزینه‌های مذهبی در دو دوره ۵ ساله روستایی و شهری و پیشنهاد سیاست‌های فرهنگی و اقتصادی هماهنگ با ظرفیت‌های دینی از جمله نوآوری‌های

^۱. Yasin et al

^۲. Hu

^۳. Boechat et al

^۴. Junior & Py

^۵. Zhu & Liu

^۶. Zeng & Zhou

^۷. Helms & Thornton

^۸. System of National Accounts (SNA)

پژوهش نسبت به مطالعات پیشین است؛ به‌علاوه اینکه داده‌های این پژوهش منحصر به بررسی پرداخت‌های مذهبی نبوده و کلیه مخارج مذهبی خانوار را شامل می‌شود.

در ساختار این مطالعه، نخست پیشینه مطالعات داخلی و خارجی بیان و سپس چارچوب‌های نظری و متغیرهای مدل تبیین خواهند شد. در ادامه ضمن تشریح روش و مدل پژوهش، یافته‌های مدل رگرسیونی تابع در ۳۲ حالت مختلف بر اساس متغیرهای مجازی تحلیل خواهند شد. در پایان، بعد از بحث و نتیجه‌گیری، پیشنهادها کاربردی ارائه خواهند شد.

۲. پیشینه پژوهش

در ادامه به پیشینه برخی پژوهش‌های داخلی و خارجی مرتبط اشاره خواهد شد:

۲-۱- پیشینه داخلی

صادقی و همکاران (۲۰۱۳) در مقاله «برآورد تابع انفاق در ایران» به بررسی عوامل مؤثر بر انفاق با توجه به آموزه‌های اسلامی پرداخته‌اند و تابع انفاق برای خانوارهای استان‌های کشور را بر اساس آمار سال ۱۳۸۶-۱۳۷۹ به صورت تجربی برآورد کرده‌اند. در این مطالعه دارایی، درآمد، سرمایه دینی، سن و سرپرست خانوار به عنوان متغیرهای توضیحی در نظر گرفته شده است. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد تابع انفاق، تابعی نمایی و فزاینده از سرمایه دینی، درآمد سرانه استانی و دارایی است.

اثنی عشری امیری و مسعودیان (۲۰۱۴) در پژوهشی با نام «بررسی تاثیر عوامل اقتصادی تورم و رکود بر پرداخت خمس از منظر پرداخت‌کنندگان خمس» به بررسی اثرگذاری تورم و رکود به عنوان مهم‌ترین چالش‌های اقتصاد ایران بر مبلغ خمس مردم استان همدان پرداخته‌اند؛ یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که این دو عامل موجب کاهش خمس پرداختی نشده است.

دادگر و همکاران (۲۰۱۶) در مقاله‌ای تحت عنوان «عوامل مؤثر بر هزینه‌های مذهبی شهری و روستایی در ایران؛ رویکرد برو» به استفاده از داده‌های خرد و بر اساس اطلاعات درآمد - هزینه خانوار در سال ۱۳۹۳، به تفکیک مناطق شهری و روستایی با روش پروبیت به بررسی عوامل مؤثر بر هزینه‌های مذهبی در ایران پرداخته است. متغیرهای مورد استفاده در این مطالعه، پرداختی به صندوق صدقات، سن، وضعیت سواد، بُعد خانوار، وضعیت اشتغال، وضعیت تأهل، وضعیت مالکیت خانه و درآمد سرپرست خانوار بوده‌اند. نتایج مطالعه نشان می‌دهد که در هر دو مناطق شهری و روستایی، سن، شاغل بودن، متأهل بودن، مالک خانه بودن و درآمد سرپرست خانوار اثر مثبت و معنادار بر پرداخت هزینه‌های مذهبی دارد، در حالی که اثرگذاری بُعد خانوار، منفی است. به‌علاوه اینکه متغیر درآمد در مناطق روستایی و شهری دارای اثرگذاری بیشتری نسبت به سایر متغیرها است.

سجادی و حمایتی (۲۰۱۸) در پژوهشی با عنوان «بررسی اقتصادی حساسیت خانوارهای ایرانی به مخارج مذهبی» کشش درآمدی مخارج مذهبی خانوارهای شهری و روستایی در دوره زمانی ۱۳۹۳-۱۳۸۳ را با استفاده از روش SUR تخمین زدند و متوجه شدند که مخارج مذهبی شخصی، سفرهای مذهبی و برگزاری مراسم کالایی لوکس به شمار می‌آیند.

عزتی و همکاران (۲۰۱۸) در مقاله «برآورد تابع هزینه‌های در راه خدا»، عوامل مؤثر بر هزینه‌های در راه خدا را در یک بررسی تجربی برآورد کرده است. داده‌های این پژوهش با ابزار پرسشنامه و مصاحبه از ۵۲۰ خانوار شهر زاهدان گردآوری و تجزیه و تحلیل شده است. یافته‌های این مقاله نشان می‌دهد که اندازه هزینه‌های در راه خدای خانوار، تابعی مثبت از ایمان، دارایی و درآمد و تابعی منفی از تحصیلات و بُعد خانوار است.

۲-۲- پیشینه خارجی

بررسی اثر مخارج مذهبی بر تعامل‌های اجتماعی با نگاه غیراسلامی از سوی محققان بسیاری مورد توجه قرار گرفته است. برخی صرفاً به بررسی نقش مذهب در کمک‌های خیریه پرداخته‌اند (آلیسون، ۲۰۱۶)^۱ و برخی دیگر از طریق داده‌های کشورهای مختلف، شواهد تجربی آن را بررسی نمودند؛ برای مثال بلومبرگ و همکاران^۲ (۲۰۰۶) در پژوهشی با عنوان «نظریه چرخه زندگی مشارکت‌های مذهبی» با بهره‌گیری از پیمایش مخارج مصرف‌کننده در خصوص مصرف و الگوهای کمک مذهبی نشان دادند که مردم امریکا اعتقاد دارند، مذهب در زندگی مصرفی آنها اثرگذار و نوعی سرمایه‌گذاری پس از مرگ است.

نتایج تحقیق برو و مک‌کلری^۳ (۲۰۰۶) نشان داد که سطح سواد و آموزش‌های پیشرفته نه تنها موجب دور شدن مردم از هزینه‌های مذهبی نشده بلکه بین اینها رابطه مثبت وجود دارد. همچنین هر چه سطح توسعه‌یافتگی و بهره‌مندی از رفاه افزایش یافته، گرایش به رفتارهای مذهبی به صورت معناداری بیشتر شده است.

برخی مطالعات نیز اثر یکی از پرداخت‌های مذهبی بر کاهش فقر را بررسی کرده‌اند. حسن (۲۰۰۵) در مطالعه خود اثر مخارج مذهبی (زکات) بر فاصله طبقاتی بین اقشار ضعیف و قوی جامعه و اثر آن بر پیشرفت اقتصادی را تحلیل کرده است. کیار عبدو^۴ (۲۰۰۹) نیز با اشاره به نقش توزیع مجدد و کاهش فقر، از زکات به عنوان هزینه ناشی از باورها یاد کرده و اثر آن را بر کاهش فقر تجزیه و تحلیل می‌کند. به طور کلی برخی مطالعات در زمینه رفتار خانوارها ادبیات علمی لازم برای تحلیل هزینه‌های مذهبی را فراهم کردند (بارکلی^۵، ۲۰۲۰؛ ساپیر^۶؛ ۲۰۲۳). هلم و تورنتون^۷ (۲۰۱۲) با استفاده از داده‌های پیمایشی طولی (panel survey) تأثیر ترجیحات مذهبی بر رفتار خیریه را در طول زمان به‌ویژه از منظر واکنش‌پذیری نسبت به تغییرات قیمت و درآمد بررسی کرد. او با استفاده از مدل دو بخشی، احتمال هزینه خیریه مذهبی خانوار با پروبیت و مقدار آن با توبیت^۸ محاسبه می‌شود. این مطالعه نشان داد که مذهبی‌ها کمتر تحت تأثیر تغییر قیمت یا درآمد هستند و غیرمذهبی‌ها بسیار حساس‌ترند. هه و تیان^۹ (۲۰۲۳) با استفاده از داده‌های پیمایش عمومی چین (CGSS) و تحلیل رگرسیون خطی ساده و چندگانه به بررسی اثر مشارکت مذهبی افراد بر الگوی مصرف غذایی پرداخت. در مدل او مشارکت مذهبی به عنوان متغیر مستقل و درآمد، تحصیلات، سن، قومیت و محل سکونت به عنوان متغیرهای کنترل لحاظ شدند.

زنگ و ژو^{۱۰} (۲۰۲۴) با استفاده از داده‌های پیمایش پانلی خانوارهای چینی (CFPS) تأثیر دین ترکیبی^{۱۱} درون خانواده بر رفتار خیریه را مورد سنجش قرار دادند؛ همچنین اثر متغیرهایی چون سن، جنسیت، سطح تحصیلات، مذهب فردی، وضعیت شهری/روستایی، وضعیت تأهل و سطح درآمد بر احتمال و میزان کمک خیریه را بررسی کردند. نتایج این تحقیق نشان داد که خانوارها با دین ترکیبی احتمال بالاتر و مبالغ بیشتری اهدا می‌کنند. لاکشماناسامی^{۱۲} (۲۰۲۴) با استفاده از داده‌های ملی هند (NSSO) به بررسی هزینه‌های مذهبی خانوار پرداخت.

^۱. Allison

^۲. Blomberg et al

^۳. Barro & Mcclary

^۴. Kiar abdu

^۵. Barclay

^۶. Sapir et al

^۷. Helms & Thornton

^۸. Probit & Tobit

^۹. He & Tian

^{۱۰}. Zeng & Zhou

^{۱۱}. mixed religious

^{۱۲}. Lakshmanasamy

به دلیل وجود تعداد زیاد خانوارهای فاقد هزینه مذهبی (مشاهدات صفر)، از رگرسیون سانسور شده^۱ استفاده شد. در مدل این تحقیق متغیر وابسته هزینه مذهبی خانوار و متغیرهایی مثل درآمد، مذهب و اندازه خانوار، جنسیت، سن و تحصیلات سرپرست خانوار به عنوان متغیرهای مستقل لحاظ شدند. نتیجه تحلیل نشان می‌دهد که رابطه مثبت و معناداری میان درآمد و هزینه مذهبی خانوار وجود دارد و اندازه خانوار و سطح سواد اثر منفی دارند. پژوهش پیش‌رو از چند نظر نسبت به پژوهش‌های پیشین دارای تمایز و نوآوری است. نخست اینکه برخلاف مطالعات پیشین، داده‌های این مطالعه منحصر بر پرداخت‌های مذهبی نیست و تمام مخارج مذهبی خانوار از جمله کالا و خدمات مذهبی را در نظر گرفته است. همچنین تابع هزینه مذهبی خانوار نیز بر اساس آخرین داده‌های طرح آمارگیری هزینه و درآمد خانوارهای ایران در سال ۱۴۰۱ برآورد شده است؛ برآورد تابع با تفکیک مناطق روستایی و شهری و تحلیل اثر متغیرهای مجازی مدل در ۳۲ حالت، موجب رفع اختلاف از نتایج تحقیقات پیشین و تبیین بهتر نقش برخی عوامل مؤثر در هزینه‌های مذهبی شده است. نوآوری دیگر، مقایسه میزان و روند سهم هزینه‌های مذهبی در مناطق روستایی و شهری طی دو دوره ۵ ساله است. نکته آخر تفکیک، جمع، ادغام و مناسب‌سازی داده‌های خام طرح از طریق نرم‌افزار STATA است. این مسئله ضمن ارائه ارقام جداول به تفکیک داده نشریات طرح (وزن داده شده) و داده‌های خام (فاقد وزن)، دست محقق را در افزایش مصادیق هزینه‌های مذهبی نسبت به گزارش طرح باز گذاشته است.

۳. چارچوب نظری و متغیرهای مدل

در زمینه تابع هزینه چند نظریه از جمله نظریه درآمد مطلق کینز^۲ (۱۹۳۶)، نظریه درآمد نسبی دوزنبری^۳ (۱۹۴۹)، نظریه درآمد دائمی فریدمن^۴ (۱۹۵۷) و نظریه سیکل زندگی آندو و مودیگلیانی^۵ (۱۹۶۳) مطرح شده است. در تحلیل رفتار مصرف‌کننده با رویکرد اسلامی نیز دیدگاه‌های متعددی از سوی برخی دانشمندان وجود دارد؛ مرور ادبیات دینی در زمینه عوامل مؤثر بر هزینه‌های فرد مسلمان به سه دسته تقسیم می‌شوند که شامل: نخست «احکام بازدارنده» مانند حرمت ربا، کنز، اتلاف، اتراف؛ دوم «هزینه‌های مصرفی ضروری یا پسندیده، مشارکت‌های عمومی و مخارج سرمایه‌گذاری» و سوم «عواملی که به صورت غیردستوری بر تخصیص درآمد مؤثر هستند»، مانند درآمد، تقوا، نیاز، قیمت کالاها، تبلیغات (میرمعزی، ۲۰۱۵).

از این میان، برخی موارد بر میزان هزینه‌های مذهبی اثرگذار هستند. بر پایه جمع‌بندی از ادبیات اقتصاد اسلامی، یک عامل تعیین‌کننده، ایمان است؛ یعنی با افزایش ایمان دینی، هزینه‌های مذهبی افزایش می‌یابد. همچنین تعداد اعضای خانوار می‌تواند موجب افزایش هزینه‌های زندگی و در نتیجه کاهش مانده دارایی برای هزینه‌های مذهبی شود. افزون بر این، دانش و آگاهی نیز بر میزان این هزینه‌ها اثرگذار است، لذا اگر اثر تحصیلات بر آگاهی‌های افراد را بپذیریم می‌توان گفت که تحصیلات نیز موجب اثرگذاری بر نگاه افراد به هزینه‌های مذهبی می‌شود (عزتی و همکاران، ۲۰۱۸).

به‌علاوه اینکه افزایش سطح سواد، آموزش‌های پیشرفته، ارتقای سطح توسعه‌یافتگی و بهره‌مندی از رفاه بیشتر، بسترساز گرایش بیشتر افراد به مذهب، رفتارها و هزینه‌های مذهبی بوده است (دادگر و همکاران، ۲۰۱۶). با وجود

۱. Censored Regression

۲. Keynes

۳. Duesenberry

۴. Friedman

۵. Ando & Modigliani

تعداد قابل توجه پژوهش‌های حوزه نظری، مطالعات تجربی در این عرصه بسیار محدود است. از آنجاکه این پژوهش درصدد تعمیم یافته‌ها به کل جامعه آماری است، از داده‌های ملی مرکز آمار ایران برای بررسی عوامل اثرگذار بر هزینه‌های مذهبی استفاده نموده است.

با توجه به بررسی‌های نظری و تجربی در زمینه هزینه‌های مذهبی و محدودیت‌های آماری داده‌های در دسترس، متغیر وابسته مدل میزان هزینه صرف‌شده برای امور مذهبی و متغیرهای مستقل ویژگی‌های اقتصادی اجتماعی خانوار نظیر سن، جنسیت، وضعیت تأهل و مدرک تحصیلی سرپرست و درآمد، هزینه کل و برخورداری خانوار از ملک و خودرو در نظر گرفته شد. در ادامه برخی از این متغیرها تشریح خواهد شد:

۳-۱- هزینه‌های مذهبی

منظور از هزینه‌های مذهبی، تمام هزینه‌هایی است که مرتبط با دستورات و مقاصد دینی از سوی خانوار پرداخت می‌شود؛ داده‌های این بخش بر اساس تحلیل داده‌های خام طرح آمارگیری هزینه و درآمد خانوارهای شهری و روستایی سال ۱۴۰۱ محاسبه شده است. مصادیق هزینه‌های مذهبی از میان تمام ردیف‌های بخش هزینه‌های خوراکی و غیرخوراکی خانوار در پرسشنامه طرح مذکور بررسی و در نهایت ردیف‌هایی در بخش ۳، ۱۲ و ۱۳ شامل محورهای ذیل (جدول ۱) انتخاب شدند:

جدول ۱. معرفی مصادیق هزینه‌های مذهبی

بخش	کد هزینه	شرح کد هزینه انتخابی	نوع هزینه
بخش ۱۳ (تهیه و فروش کالاهای بادوام منزل، سایر هزینه‌های خانوار و انتقالات در ۱۲ ماه گذشته)	۰۹۵۱	انواع کتاب‌های مذهبی	کالای مذهبی
	۰۹۶۱	هزینه مسافرت‌های مذهبی دسته‌جمعی داخلی	خدمات مذهبی
	۰۹۶۱	هزینه حج و زیارت‌های خارج از کشور	خدمات مذهبی
	۱۳۹۱	خمس	پرداخت مذهبی (تکلیفی)
	۱۳۹۱	زکات	پرداخت مذهبی (تکلیفی)
	۱۳۹۱	فطریه، کفاره، رد مظالم، نذر و نظایر آن	پرداخت مذهبی (تکلیفی)
	۱۳۹۱	کمک به مساجد، تکایا، نهادهای انقلاب و ستادهای نماز جمعه، اماکن متبرکه و نظایر آن	پرداخت مذهبی (تشویقی)
	۱۳۹۱	هزینه روضه‌خوان، مداح، مولودی‌خوان و نظایر آن	پرداخت مذهبی (تشویقی)
	۱۳۹۱	پرداخت به صندوق صدقات	پرداخت مذهبی (تشویقی)
	۱۰۵۱	هزینه آموزش کلاس‌های قرآن	خدمات مذهبی
بخش ۳ (هزینه‌های پوشاک و کفش خانوار در ماه گذشته)	۰۳۱۱	پارچه چادر مشکی	کالای مذهبی
	۰۳۱۱	سایر پارچه‌های چادری	کالای مذهبی
	۰۳۱۲	چادر آماده مشکی و سایر انواع چادر آماده	کالای مذهبی
بخش ۱۲ (کالا و خدمات متفرقه خانوار در ماه گذشته)	۱۲۳۲	تسبیح، مهر، سوزنی و جانماز، رحل قرآن	کالای مذهبی

تفاوت این داده‌ها با داده‌های مطالعات پیشین (دادگر و همکاران، ۲۰۱۶؛ عزتی و همکاران، ۲۰۱۸) در آن است که آنها منحصر بر پرداخت‌های مذهبی بابت وجوه شرعیه و کمک به مؤسسه‌های اجتماعی، مذهبی و مجالس

مذهبی هستند، ولی داده‌های این مقاله تمام مخارج مذهبی خانوار را محاسبه کرده است. بعلاوه اینکه برخی از این تحقیقات برخی وجوه شرعیه مانند کفارات و دیه را نیز مستثنا کرده‌اند.

۳-۲- درآمد کل خانوار

درآمد خانوار، وجوه و ارزش ریالی کالاها و خدماتی است که در برابر کار انجام‌شده یا سرمایه به کار افتاده یا از طریق منابع دیگر (حقوق بازنشستگی، درآمد حاصل از دارایی‌ها) یا دریافتی‌های انتقالی (وجوهی دریافتی از مؤسسه‌ها، سازمان‌های عمومی و خصوصی و خانوارهای دیگر نظیر کمک‌ها، اعانات، کمک‌هزینه‌ها و ...) به مجموع اعضای خانوار تعلق می‌گیرد. درآمد خانوار در این مقاله مطابق با بخش چهارم پرسشنامه طرح آمارگیری هزینه و درآمد خانوارهای شهری و روستایی سال ۱۴۰۱ شامل تجمیع چهار بخش درآمد پولی اعضای شاغل خانوار از مشاغل مزد و حقوق‌بگیری، درآمد پولی اعضای شاغل خانوار از مشاغل غیرمزد و حقوق‌بگیری (آزاد)، درآمدهای متفرقه خانوار و مبلغ دریافتی یارانه نقدی در ۱۲ ماه گذشته است.

۳-۳- هزینه ناخالص کل خانوار

هزینه ناخالص خانوار، ارزش ریالی کالاها و خدماتی است که توسط خانوار برای خود، خانوارهای دیگر، سازمان‌های دولتی و غیردولتی صرف می‌شود و شامل دو دسته مصرفی و غیرمصرفی است. پس‌انداز، وام، بازپرداخت وام و پرداخت برای سایر معاملات ریالی در هزینه خانوار منظور نمی‌شود. هزینه ناخالص کل خانوار در این مقاله شامل تجمیع تمام ردیف‌های بخش هزینه‌های خوراکی و غیرخوراکی خانوار در پرسشنامه طرح آمارگیری هزینه و درآمد خانوارهای شهری و روستایی سال ۱۴۰۱ است.

۳-۴- پایگاه اقتصادی

یکی از عوامل اثرگذار بر هزینه‌های هر فرد دارایی اوست. هزینه‌های مذهبی نیز تابع دارایی انسان هستند و انتظار می‌رود افزایش دارایی بر این هزینه‌ها اثرگذار باشد. چون اندازه‌گیری دقیق دارایی دشوار است، در این بررسی، برخورداری از ملک و خودرو به عنوان معیار پایگاه اقتصادی و در قالب متغیرهای مجازی مستقل در نظر گرفته شده است. در پرسشنامه افرادی که گزینه‌های «ملکی عرصه و عیان»، «ملکی عیان»، «در برابر خدمت» و «رایگان» را انتخاب و مبلغی به‌زای استفاده از ملک پرداخت نمی‌کردند، به عنوان برخوردار از مسکن لحاظ شدند.

۳-۵- تحصیلات سرپرست خانوار

افزایش تحصیلات و دانستنی‌ها بر روی تصمیمات افراد اثرگذار هستند؛ اگر این دانستنی‌ها در راستای تبیین و تقویت معارف دینی باشند، می‌توانند هزینه‌های مذهبی را افزایش دهند. همچنین تحصیلات می‌تواند نشانه‌ای برای طبقه اجتماعی و اثرگذار بر رفتار مصرفی فرد باشد. بر همین اساس متغیر سطح تحصیل سرپرست خانوار متغیر کیفی است که با دادن عدد صفر تا ۹ به هر مقطع تحصیلی به ترتیب از بی‌سواد، ابتدایی/سوادآموزی، راهنمایی، متوسطه، دیپلم و پیش‌دانشگاهی، کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکترای حرفه‌ای، دکترای تخصصی و سایر این متغیر را شمارشی کرده و در مدل آورده شده است.

۳-۶- جنسیت و وضعیت تأهل سرپرست خانوار

جنسیت و وضعیت تأهل در نحوه تصمیم‌گیری افراد اثرگذار هستند؛ هر دو متغیر، متغیرهای کیفی هستند که به جهت بررسی به صورت متغیر مجازی در مدل مورد بررسی قرار می‌گیرند. جنسیت با دو کد صفر (سرپرست خانوار زن) و یک (سرپرست خانوار مرد) شمارشی و طبقه‌بندی می‌شوند؛ وضع زناشویی نیز برای افراد فاقد همسر که گزینه‌های «فوت همسر»، «بی‌همسر بر اثر طلاق» و «هرگز ازدواج نکرده» انتخاب کرده بودند، کد صفر و برای غیر آن کد ۱ انتخاب شد.

۴. مدل مفهومی پژوهش

از آنجاکه به منظور تولید از عوامل متعددی استفاده می‌شود و با فرض اینکه قیمت این نهاده‌ها مشخص باشد، یک بنگاه اقتصادی تمایل دارد ارزان‌ترین راه و ترکیب تولید را، برای سطح مشخصی از تولید انتخاب کند. اگر L و K مقادیر به کار برده شده از عوامل تولید (نیروی کار و سرمایه) و $f(L, K)$ تابع تولید این بنگاه باشد؛ این مسأله را می‌توان به صورت زیر نوشت:

$$\begin{aligned} S.T: y &= f(L, K) \\ \min: P_K K + P_L L \end{aligned} \quad (1)$$

که P_K و P_L به ترتیب قیمت نیروی کار و سرمایه و y میزان تولید است. راه‌حل این مسأله، یعنی حداقل هزینه برای به دست آوردن سطح تولید مطلوب به P_K, P_L و y بستگی دارد که می‌توان آن را به صورت $C(P_L, P_K, y)$ نوشت که تابع هزینه نامیده می‌شود. تابع هزینه C در واقع حداقل هزینه تولید y واحد محصول را وقتی که قیمت عوامل (P_L, P_K) باشند، اندازه‌گیری می‌کند. تابع هزینه می‌تواند تابع صریحی از مقدار ستانده و قیمت نهاده‌ها به علاوه هزینه‌های ثابت به شکل زیر باشد که در آن C کل هزینه و $\phi(\dots)$ هزینه متغیر و b هزینه ثابت است.

$$C = \phi(P_L, P_K, y) + b \quad (2)$$

شکل کلی تابع میزان هزینه‌های امور مذهبی خانوار به شکل زیر است:

$$RE = f(\text{Age, Literacy, Income, Expenditure, Gender, Marriage, House, Car})$$

که در آن RE هزینه‌های امور مذهبی خانوار است و متغیرهای Age سن، Literacy مدرک تحصیلی، Gender جنسیت و Marriage وضعیت تأهل مربوط به سرپرست خانوار و متغیرهای Income درآمد، Expenditure هزینه ناخالص، House نحوه تصرف مسکن و Car خودرو مربوط به کل خانوار است. داده‌های پژوهش از طریق نرم‌افزار STATA مناسب‌سازی و سپس در نرم‌افزار SPSS مورد تحلیل قرار می‌گیرند. پارامترهای مدل نیز از طریق رگرسیون چندگانه مرتبه اول و به روش حداقل مربعات معمولی^۱ برآورد می‌شود. این روش اگرچه در قیاس با سایر روش‌های برآورد، ساده‌تر به نظر می‌رسد لیکن توانمندی گسترده و بالایی در تحلیل روابط کمی بین انواع متغیرها دارد. ضمن اینکه پس از تحلیل کمی، امکان تحلیل کیفی میان متغیرها، تسهیل خواهد شد. بدین ترتیب با تشکیل تابع لاگرانژ و ایجاد شرایط اولیه، تابع مخارج هزینه مذهبی خانوار استخراج می‌شود. برای حداکثرسازی تابع حاصله، نسبت به پارامترهای مدل مشتق گرفته و ضمن جای‌گذاری‌های متعدد مدل زیر حاصل خواهد شد:

^۱. Ordinary Least Square (OLS)

(۳)

$$\text{ReligiousExpenditure (RE)} = \beta_0 + \beta_1 \text{Age} + \beta_2 \text{Literacy} + \beta_3 \text{Income} + \beta_4 \text{Expenditure}$$

رابطه ۳ مدل رگرسیونی است و به روش حداقل مربعات معمولی برآورد می‌گردد؛ خاطرنشان می‌سازد به منظور محاسبه کشش‌های این رابطه و حذف واحدهای متغیرهای موجود در آن، مدل نهایی به صورت $\ln$ در نظر گرفته می‌شود:

(۴)

$$\text{ReligiousExpenditure (RE)} = \beta_0 + \beta_1 \ln \text{Age} + \beta_2 \ln \text{Literacy} + \beta_3 \ln \text{Income} + \beta_4 \ln \text{Expenditure}$$

همچنین به‌منظور تحلیل مدل به تفکیک جنسیت، وضعیت زناشویی (تأهل یا مجرد)، نحوه تصرف مسکن (مالک یا غیر مالک) و برخورداری از خودروی شخصی از سوی سرپرست خانوار، متغیرهای مجازی با این عناوین در مدل در نظر گرفته می‌شود.

۴-۱- جامعه و نمونه مورد مطالعه

جامعه و نمونه آماری پژوهش، ثانویه و مطابق با طرح آمارگیری هزینه و درآمد خانوارهای شهری و روستایی سال ۱۴۰۱، شامل تمام خانوارهای معمولی ساکن و گروهی در نقاط شهری و روستایی است. خانوارهای نمونه از ۳۸۷ منطقه شهری و از ۳۹۵ منطقه روستایی کشور انتخاب شده‌اند و در نهایت از ۱۹۵۶۷ خانوار نمونه شهری و ۱۸۳۸۴ خانوار نمونه روستایی کشور آمارگیری شده‌اند. نمونه‌های این طرح با توجه به لزوم ارائه برآورد تغییرات در این طرح، طی سه مرحله و با استفاده از روش‌های نمونه‌گیری احتمالی انتخاب شده‌اند. در مرحله اول، خوشه‌های نمونه در هر یک از طبقات نمونه پایه، به روش سیستماتیک و در مرحله دوم، در هر خوشه نمونه، از میان گروه‌های چرخش شش خانواری برای آمارگیری در هر سال انتخاب شدند. در مرحله سوم، داخل هر یک از گروه‌ها دو خانوار به روش تصادفی ساده به عنوان خانوار نمونه اصلی لحاظ گردیدند. تعداد نمونه با توجه به هدف طرح، برای برآورد متوسط هزینه و درآمد سالانه یک خانوار بهینه شده است. برای دستیابی به برآوردهایی که معرف بهتری از کل سال باشند، نمونه‌ها بین ماه‌های سال برای آمارگیری، توزیع شده‌اند.

۴-۲- معرفی مدل پژوهش

به منظور محاسبه کشش‌های معادله هزینه مذهبی خانوار ساکن در مناطق روستایی و شهری و نیز حذف واحدهای متغیرها، همچنان که در بخش چارچوب نظری مورد اشاره قرار گرفت، مدل کلی موردنظر به صورت $\ln$ متغیرهای موجود در مدل به شکل زیر خواهد بود:

(۵)

$$\text{ReligiousExpenditure (RE)} = \beta_0 + \beta_1 \ln \text{Age} + \beta_2 \ln \text{Literacy} + \beta_3 \ln \text{Income} + \beta_4 \ln \text{Expenditure} + \beta_5 \text{Gender} + \beta_6 \text{Marriage} + \beta_7 \text{House} + \beta_8 \text{Car}$$

حالات چهار متغیر مجازی مستقل مدل شامل جنسیت سرپرست خانوار، وضعیت تأهل سرپرست خانوار، نحوه تصرف مسکن و وضعیت برخورداری از خودرو به ترتیب به صورت D_1 ، D_2 ، D_3 و D_4 به شرح جدول شماره ۲ در مدل لحاظ شدند:

جدول ۲. معرفی متغیرهای مجازی مستقل مدل

متغیر میزان	D_1	D_2	D_3	D_4
۰	سرپرست خانوار زن	سرپرست خانوار مجرد	خانوار فاقد مسکن	خانوار فاقد خودرو
۱	سرپرست خانوار مرد	سرپرست خانوار متأهل	خانوار برخوردار از مسکن	خانوار برخوردار از خودرو

در نتیجه مدل نهایی به صورت زیر خواهد بود:

$$\text{ReligiousExpenditure (RE)} = \beta_0 + \beta_1 \text{LnAge} + \beta_2 \text{LnLiteracy} + \beta_3 \text{LnIncome} + \beta_4 \text{LnExpenditure} + \beta_5 D_1 + \beta_6 D_2 + \beta_7 D_3 + \beta_8 D_4 \quad (6)$$

۵. یافته‌ها

نتایج طرح آمارگیری هزینه و درآمد خانوارهای شهری و روستایی سال ۱۴۰۱ در زمینه متوسط درآمد و هزینه کل سالانه خانوار شهری و روستایی، مطابق جدول شماره ۳ نشان می‌دهد که متوسط درآمد کل سالانه یک خانوار در سال ۱۴۰۱، به میزان ۴۵۰,۶۸۴ هزار ریال از متوسط هزینه کل سالانه آن بیشتر بوده است:

جدول ۳. متوسط درآمد و هزینه کل سالانه خانوار در سال ۱۴۰۱ به تفکیک مناطق روستایی و شهری

مناطق	درآمد کل (بر حسب هزار ریال)	هزینه کل (بر حسب هزار ریال)
روستایی	۹۸۶,۳۸۳	۸۰۸,۶۵۵
شهری	۱,۶۶۹,۶۴۱	۱,۳۹۶,۶۸۵
کل کشور	۲,۶۵۶,۰۲۴	۲,۲۰۵,۳۴۰

از میان ۳۱ استان مورد بررسی در این طرح، خانوارهای شهری استان‌های تهران، البرز و مازندران به ترتیب بالاترین میزان متوسط درآمد و متوسط هزینه سالانه را داشته‌اند. در خانوارهای روستایی نیز به ترتیب استان‌های مازندران، البرز و تهران بالاترین میزان متوسط درآمد و هزینه سالانه را در سال ۱۴۰۱ داشته‌اند. تحقیقات نیز نوعی واگرایی از نظر مصرف سرانه خانوار در استان‌های ایران را تأیید می‌کند و شواهدی از نرخ متفاوت رشد مصرف متوسط خانوار در استان‌های ایران را نشان می‌دهد (فقه مجیدی و همکاران، ۲۰۱۷).

داده‌های چکیده نتایج و فایل اکسل بخش نشریات طرح، برخلاف داده‌های خام حاصل از پرسشنامه، داده‌های وزن داده شده، هستند؛ بدین معنا که نمونه برآوردی از هر استان بر اساس جمعیت و نتایج آماری نمونه اولیه آن استان، انتخاب و نهایی شده‌اند؛ لذا با بررسی داده‌های خام از طریق نرم‌افزار STATA و سپس تحلیل در نرم‌افزار SPSS، متوسط هزینه کل و هزینه مذهبی سالانه یک خانوار در سال ۱۴۰۱ از سه محل چکیده نتایج، فایل اکسل نشریات و داده‌های خام طرح محاسبه و در جدول شماره ۴ نمایش داده شده‌اند:

جدول ۴. متوسط هزینه کل و هزینه مذهبی سالانه یک خانوار در سال ۱۴۰۱ (بر حسب هزار ریال)

عنوان	منبع	روستایی	شهری	کل کشور
متوسط هزینه کل سالانه	چکیده نتایج طرح	۸۰۸,۶۵۵	۱,۳۹۶,۶۸۵	-
	داده‌های خام طرح	۸۰۷,۱۰۷	۱,۱۸۵,۱۴۶	۱,۰۰۲,۰۱۹
متوسط هزینه مذهبی سالانه	مصادیق مذهبی منتخب بخش‌های ۱۲ و ۱۳	۴۶۰۷	۵۱۵۲	۴۸۸۸
	فایل اکسل قسمت نشریات طرح	۳۰۶۹	۳۴۲۵	-
	منتخب بخش ۱۳	۴۰۳۴	۴۴۸۹	۴۲۶۹
	داده‌های خام طرح	۴۰۳۴	۴۴۸۹	۴۲۶۹

سهم هزینه‌های مذهبی از مجموع هزینه‌های خانوار در سال ۱۴۰۱ در جدول شماره ۵ به نمایش درآمده است. بررسی ارقام این جدول نشان می‌دهد که خانوارهای روستایی تمایل بیشتری به اختصاص درآمد به هزینه‌های مذهبی داشته‌اند:

جدول ۵. سهم هزینه‌های مذهبی از کل هزینه‌های خانوارها در سال ۱۴۰۱ (بر حسب درصد)

مناطق	مبنای محاسبه
روستایی	داده‌های خام طرح آمارگیری هزینه و درآمد خانوار
	فایل اکسل نشریات طرح
شهری	کلیه مصادیق مذهبی (منتخب بخش‌های ۱۲ و ۱۳)
	منتخب بخش ۱۳
کل کشور	منتخب بخش ۱۳
روستایی	۰/۵۷
شهری	۰/۴۳
کل کشور	۰/۴۹

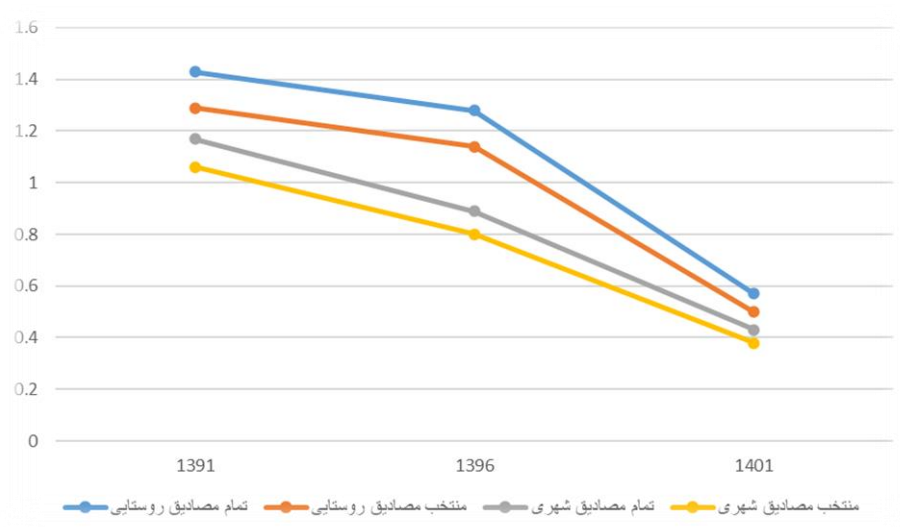
بررسی درصد این سهم بر اساس روند غالب مقایسه علمی (بازه‌های ۵ ساله) طی سال‌های ۱۳۹۱، ۱۳۹۶ و ۱۴۰۱، نشان می‌دهد که سهم خانوارهای روستایی همواره بیش از خانوارهای شهری است؛ به بیان دیگر خانوارهای روستایی اهتمام بیشتری به هزینه‌های مذهبی دارند (جدول ۶):

جدول ۶. سهم هزینه‌های مذهبی از کل هزینه‌های سالانه خانوارها در سال‌های ۱۴۰۱، ۱۳۹۶ و ۱۳۹۱ (بر حسب درصد)

مناطق	مصادیق مذهبی	۱۴۰۱	۱۳۹۶	۱۳۹۱
روستایی	تمام مصادیق مذهبی (منتخب بخش‌های ۱۲ و ۱۳)	۰/۵۷	۱/۲۸	۱/۴۳
	منتخب بخش ۱۳	۰/۵	۱/۱۴	۱/۲۹
شهری	تمام مصادیق مذهبی (منتخب بخش‌های ۱۲ و ۱۳)	۰/۴۳	۰/۸۹	۱/۱۷
	منتخب بخش ۱۳	۰/۳۸	۰/۸	۱/۰۶

به علاوه، مقایسه روند میزان سهم‌ها طی سه مقطع زمانی ۵ ساله (همان گونه که در نمودار ۱ ترسیم شده) مشخص می‌کند که سهم هزینه‌های مذهبی در سبد هزینه سالانه خانوارها روند کاهشی داشته است. به عبارت دیگر به مرور زمان، اهتمام خانوارها به هزینه‌های مذهبی کاهش یافته است:

نمودار ۱. روند سهم هزینه‌های مذهبی خانوار



(۷)

$$\text{ReligiousExpenditure (RE)} = -\frac{2}{546} + \frac{1}{255} \text{LnAge} - \frac{1}{100} \text{LnLiteracy} + \frac{1}{153} \text{LnIncome} + \frac{1}{623} \text{LnExpenditure} + \frac{1}{68} D_1 + \frac{1}{213} D_2 + \frac{1}{69} D_3 + \frac{1}{9} D_4$$

$$R^2 = \frac{1}{241}$$

5-1- برآورد مدل رگرسیونی تابع هزینه مذهبی خانوار روستایی

ضرایب رگرسیونی به دست آمده در مدل مذکور دلالت بر آن دارد که میان مدرک تحصیلی سرپرست خانوار ساکن در مناطق روستایی و هزینه‌های مذهبی، ارتباط معنادار منفی (معکوس) وجود دارد؛ البته این میزان اثرگذاری پایین است؛ یعنی به ازای درصدی افزایش در مدرک تحصیلی میزان هزینه‌های مذهبی ۰/۰۰۳ درصد کاهش می‌یابد. این در حالی است که میان سن سرپرستان، درآمد کل و هزینه ناخالص کل خانوار با هزینه‌های مذهبی ارتباط مثبت معناداری وجود دارد و با افزایش یک درصدی در سن سرپرست، درآمد کل و هزینه ناخالص

خانوار، هزینه‌های مذهبی خانوار به ترتیب ۰/۲۵۵، ۰/۱۵۳ و ۰/۶۲۳ درصد افزایش خواهد یافت. در مجموع از میان متغیرهای مستقل، اثرگذاری هزینه ناخالص کل خانوار بر میزان هزینه صرف‌شده برای امور مذهبی توسط خانوار بسیار بیشتر است.

۲-۵- برآورد مدل رگرسیونی تابع هزینه مذهبی خانوار شهری

$$\text{ReligiousExpenditure (RE)} = -0.936 + 0.184 \text{LnAge} - 0.026 \text{LnLiteracy} + 0.143 \text{LnIncome} + 0.555 \text{LnExpenditure} + 0.02 D_1 + 0.274 D_2 + 0.128 D_3 + 0.029 D_4 \quad R^2 = 0.211 \quad (8)$$

ضرایب رگرسیونی به‌دست‌آمده در مدل مذکور دلالت بر آن دارد که بین تمام متغیرهای مستقل مدل اعم از سن و مدرک تحصیلی سرپرست خانوار، درآمد و هزینه ناخالص کل خانوار و متغیر وابسته یعنی هزینه‌های مذهبی، ارتباط معنادار مثبت وجود دارد؛ به عبارت دیگر به ازای درصدی افزایش در سن و مدرک تحصیلی سرپرستان خانوار و همچنین درآمد کل و هزینه ناخالص کل خانوار، هزینه‌های مذهبی به ترتیب ۰/۱۸۴، ۰/۰۳۶، ۰/۱۴۳ و ۰/۵۵۵ درصد افزایش می‌یابد. بر این اساس، از میان متغیرهای مستقل، هزینه ناخالص کل خانوار و سپس سن سرپرست خانوار بیشترین اثرگذاری را بر هزینه‌های مذهبی خانوار دارند.

به جهت اطمینان از عدم هم‌خطی (مستقل‌بودن) متغیرهای کمکی لحاظ‌شده در مدل از آماره VIF یا متعادل با آن TOLERANCE استفاده شد. با توجه به اینکه مقدار آماره VIF در دو مدل در دامنه مورد قبول به دست آمد، نبود هم‌خطی متغیرهای مستقل در مدل ثابت گردید. نتایج تحلیل خانوار روستایی و شهری در جدول شماره ۷ به نمایش درآمده است:

جدول ۷. نتایج تحلیل برآورد مدل تابع هزینه‌های مذهبی خانوار روستایی و شهری

متغیرها	مناطق	ضرایب (استاندارد نشده)	آماره T	آماره VIF	TOLERANCE	احتمال
هزینه صرف‌شده برای امور مذهبی خانوار	شهری	- ۲/۵۴۶	۸/۲۶۷	-	-	۰/۰۰۰
سن سرپرست خانوار		۰/۲۵۵	۷/۵۷	۰/۶۷۶	۱/۴۷۹	۰/۰۰۰
مدرک تحصیلی سرپرست خانوار		- ۰/۰۰۳	- ۰/۱۸	۰/۵۹۵	۱/۶۸	۰/۰۰۰
درآمد کل خانوار		۰/۱۵۳	۳۴/۵۶۵	۰/۳۹۳	۲/۵۴۳	۰/۰۰۰
هزینه ناخالص کل خانوار		۰/۶۲۳	۹/۱۵۱	۰/۴۰۱	۲/۴۹۳	۰/۰۰۰
جنسیت سرپرست خانوار		۰/۰۶۸	۱/۶۶۸	۰/۳۰۱	۳/۳۲۳	۰/۰۰۰
وضع زناشویی (تاهل) سرپرست خانوار		۰/۲۱۳	۵/۳۸	۰/۲۹۵	۳/۳۹	۰/۰۰۰
نحوه تصرف مسکن خانوار		۰/۰۶۹	۱/۷۸۲	۰/۹۶۳	۱/۰۳۸	۰/۰۰۰
برخورداری خانوار از خودروی شخصی	روستایی	۰/۰۰۹	۰/۴۷۹	۰/۷۵۷	۱/۳۲۲	۰/۰۰۰
هزینه صرف‌شده برای امور مذهبی خانوار		- ۰/۹۳۶	۳/۱۹۴	-	-	۰/۰۰۰
سن سرپرست خانوار		۰/۱۸۴	۶/۰۶۹	۰/۶۹۳	۱/۴۴۲	۰/۰۰۰

احتمال	TOLERANCE	آماره VIF	آماره T	ضرایب (استاندارد نشده)	مناطق	متغیرها
۰/۰۰۰	۱/۶۵۴	۰/۶۰۴	۲/۵۷۲	۰/۰۳۶		مدرك تحصیلی سرپرست خانوار
۰/۰۰۰	۲/۷۸۴	۰/۳۶۲	۷/۷۵۵	۰/۱۴۳		درآمد کل خانوار
۰/۰۰۰	۲/۷۶۵	۰/۳۵۹	۲۹/۷۶۷	۰/۵۵۵		هزینه ناخالص کل خانوار
۰/۰۰۰	۳/۶۶۸	۰/۲۷۳	۰/۵۰۹	۰/۰۲		جنسیت سرپرست خانوار
۰/۰۰۰	۳/۶۸۴	۰/۲۷	۷/۳۲۳	۰/۲۷۴		وضع زناشویی (تأهل) سرپرست خانوار
۰/۰۰۰	۱/۱۲۴	۰/۸۹	۶/۶۹۳	۰/۱۲۸		نحوه تصرف مسکن خانوار
۰/۰۰۰	۱/۳۸۴	۰/۷۲۳	۱/۷۳۴	۰/۰۲۹		برخورداری خانوار از خودروی شخصی

به منظور مقایسه میزان هزینه اختصاص یافته برای مصادیق مذهبی، به تفکیک حالت‌های مختلف صفر و یک برای چهار متغیر مجازی مستقل مدل (جنسیت سرپرست خانوار، وضعیت زناشویی سرپرست خانوار، نحوه تصرف مسکن خانوار و برخورداری از خودروی شخصی) در نظر گرفته شد که در ادامه تشریح می‌شود:

۳-۵- حالت مختلف متغیرهای مجازی در مناطق روستایی

حالت اول: چنانچه هر چهار متغیر مجازی D_1 ، D_2 ، D_3 و D_4 با یکدیگر مساوی و مقدار ۰ بگیرند، در این حالت مقدار β_0 برابر ۲/۵۴۶ - خواهد بود.

حالت دوم: چنانچه D_1 مقدار ۱ بگیرد، $\beta_0 = -۲/۴۷۸$ خواهد بود. افزایش مقدار β_0 نشان می‌دهد، هزینه‌های مذهبی خانوار دارای سرپرست مرد مجرد، فاقد مسکن و خودرو بیش از هزینه‌های مذهبی خانوارهای دارای سرپرست زن مجرد فاقد مسکن و خودرو است.

حالت سوم: اگر از بین متغیرهای مجازی فقط D_2 برابر ۱ باشد، در این صورت β_0 برابر ۲/۳۳۳- خواهد بود. بر این اساس خانوارهای روستایی دارای سرپرست زن متأهل فاقد مسکن و خودرو در قیاس با خانوارهای مشابه با سرپرست زن مجرد هزینه بیشتری را برای امور مذهبی اختصاص می‌دهند؛ یعنی تأهل سرپرست خانوار عاملی اثرگذار است.

حالت چهارم: در صورتی که D_2 برابر ۱ باشد، $\beta_0 = -۲/۴۷۷$ است. مدل مذکور بیانگر آن است که خانوارها با سرپرست زن مجرد دارای مسکن، در قیاس با خانوارهای مشابه فاقد مسکن هزینه بیشتری را صرف مصادیق مذهبی می‌نمایند؛ یعنی مالکیت مسکن عاملی اثرگذار است. در ادامه به علت اختصار از شرح مقایسه حالت‌ها اجتناب می‌شود و تنها نتیجه قیاس بیان می‌شود.

حالت پنجم: اگر D_2 برابر ۱ باشد، $\beta_0 = -۲/۵۳۷$ می‌شود؛ این مدل نشان می‌دهد که داشتن خودروی شخصی موجب تخصیص بیشتر هزینه به مصادیق مذهبی در خانوارهای روستایی می‌شود.

حالت ششم: چنانچه D_1 و D_2 مقدار ۱ بگیرند، در این صورت $\beta_0 = -۲/۲۶۵$ خواهد بود. این مدل نشان می‌دهد که تأهل بر هزینه‌های مذهبی این خانوارهای روستایی اثرگذاری منفی دارد.

حالت هفتم: اگر D_1 و D_3 مقدار ۱ بگیرند، β_0 برابر ۲/۴۰۹- خواهد بود. این نتیجه حاکی از آن است که مالکیت مسکن در تخصیص هزینه بیشتر خانوارهای مناطق روستایی به مصادیق مذهبی مؤثر است.

حالت هشتم: در صورتی که D_1 و D_4 مساوی یکدیگر و برابر ۱ باشند، آنگاه $\beta_0 = -2/469$ است؛ یعنی خانوارهای روستایی دارای سرپرست مرد مجرد دارای خودرو نسبت به خانوارهای مشابه که سرپرست آنها زنان مجردند، هزینه بیشتری را برای امور مذهبی اختصاص می‌دهند.

حالت نهم: چنانچه D_2 و D_3 برابر ۱ باشند، β_0 برای خانوارها با سرپرستان زن متأهل و دارای مسکن برابر $-2/264$ خواهد بود؛ یعنی وضعیت تأهل در تخصیص هزینه مذهبی مؤثر است.

حالت دهم: اگر D_2 و D_4 برابر ۱ باشند، در این صورت β_0 برابر با $-2/324$ است؛ این نتیجه نیز نشان می‌دهد وضعیت تأهل در تخصیص هزینه مذهبی مؤثر است.

حالت یازدهم: چنانچه D_2 و D_4 برابر ۱ باشند، در این صورت β_0 برابر $-2/468$ است؛ به عبارت دیگر امکانات اقتصادی عاملی اثرگذار در تخصیص هزینه به امورات مذهبی است.

حالت دوازدهم: در صورتی که D_1 ، D_2 و D_3 مقدار ۱ را اختیار کنند، آنگاه β_0 برابر $-2/196$ می‌شود؛ این مدل حاکی از آن است که جنسیت در میزان تخصیص هزینه‌های مذهبی اثرگذار است.

حالت سیزدهم: اگر D_1 ، D_2 و D_4 مقدار ۱ را اختیار کنند، در این صورت β_0 برابر $-2/256$ خواهد بود؛ این نتیجه نشان می‌دهد تأهل در افزایش تخصیص هزینه به امور مذهبی اثرگذار است.

حالت چهاردهم: چنانچه D_1 ، D_3 و D_4 هم‌زمان مقدار ۱ را اختیار کنند، آنگاه β_0 مساوی $-2/4$ است؛ نتیجه این تابع نشان می‌دهد که جنسیت عاملی اثرگذار است.

حالت پانزدهم: در صورتی که D_2 ، D_3 و D_4 هم‌زمان برابر ۱ باشند، β_0 برابر $-2/255$ خواهد بود؛ مقایسه این حالت با حالات گذشت نشان می‌دهد که امکانات اقتصادی و تأهل در تخصیص هزینه برای امور مذهبی اثرگذار هستند.

حالت شانزدهم: چنانچه هر چهار متغیر مجازی D_1 ، D_2 ، D_3 و D_4 با یکدیگر مساوی و مقدار ۱ بگیرند، آنگاه β_0 برابر $-2/187$ است؛ مقایسه مقدار β_0 با حالات پیشین نشان می‌دهد که برخورداری از امکانات اقتصادی، تأهل و جنسیت در افزایش هزینه‌های مذهبی مؤثر هستند.

۴-۵- حالت مختلف متغیرهای مجازی در مناطق شهری

حالت اول: چنانچه هر چهار متغیر مجازی D_1 ، D_2 ، D_3 و D_4 با یکدیگر مساوی و مقدار ۰ بگیرند، آنگاه β_0 برابر $0/936$ - است.

حالت دوم: چنانچه D_1 مقدار ۱ بگیرد $-0/916 = \beta_0$ خواهد بود. افزایش مقدار β_0 بدین معناست که هزینه مذهبی خانوار شهری دارای سرپرست مرد مجرد (فاقد مسکن و خودرو) بیش از خانوار شهری مشابه با سرپرست زن مجرد است.

حالت سوم: اگر D_2 برابر ۱ باشد، $-0/662 = \beta_0$ است؛ نتیجه این مدل حاکی از آن است که تأهل سرپرست خانوار عاملی اثرگذار بر تخصیص هزینه به امورات مذهبی در خانوارهای مناطق شهری است.

حالت چهارم: در صورتی که D_3 برابر ۱ و باشد، آنگاه β_0 برابر $-0/808$ خواهد بود؛ این نتیجه نشان می‌دهد که مالکیت مسکن عاملی اثرگذار در میزان هزینه‌کرد مذهبی توسط خانوارهای شهری است.

حالت پنجم: اگر D_4 برابر ۱ باشد، β_0 برابر $-0/907$ است؛ بر این اساس داشتن خودرو در هزینه‌های مذهبی مؤثر است.

حالت ششم: چنانچه D_1 و D_2 مقدار ۱ بگیرند، در این صورت β_0 مساوی $-0/642$ خواهد بود؛ بر این اساس، سرپرستان مرد متأهل فاقد امکانات نسبت به سرپرستان زن مجرد هزینه بیشتری برای امور مذهبی اختصاص می‌دهند.

حالت هفتم: اگر D_1 و D_2 مقدار ۱ بگیرند، در این صورت $\beta_0 = -0/788$ خواهد بود؛ یعنی برخورداری از مسکن در افزایش هزینه‌های مذهبی اثرگذار است.

حالت هشتم: در صورتی که D_1 و D_4 برابر ۱ باشند، β_0 مساوی $-0/887$ است؛ یعنی سرپرستان مرد مجرد نسبت به سرپرستان زن، هزینه بیشتری برای امور مذهبی اختصاص می‌دهند.

حالت نهم: چنانچه D_2 و D_4 برابر ۱ باشد، آنگاه $\beta_0 = -0/534$ خواهد بود؛ بر این اساس، سرپرستان زن متأهل بیش از سرپرستان زن مجرد برای مصادیق مذهبی هزینه صرف می‌کنند.

حالت دهم: اگر D_2 و D_4 برابر ۱ باشد، در این صورت $\beta_0 = -0/633$ می‌شود؛ یعنی سرپرستان زن متأهل در قیاس سرپرستان زن مجرد سهم بیشتری برای هزینه‌های مذهبی در نظر می‌گیرند.

حالت یازدهم: چنانچه D_2 و D_4 برابر ۱ باشد، آنگاه $\beta_0 = -0/779$ است؛ بر این اساس خانوارهای دارای امکانات اقتصادی هزینه بیشتری برای مصادیق مذهبی صرف می‌کنند.

حالت دوازدهم: در صورتی که D_1 ، D_2 و D_4 برابر ۱ باشند، β_0 مساوی $-0/514$ خواهد بود؛ یعنی سرپرستان مرد نسبت به سرپرستان زن مبلغ بیشتری برای امور مذهبی در نظر می‌گیرند.

حالت سیزدهم: اگر D_1 ، D_2 و D_4 مقدار ۱ اختیار کنند، آنگاه β_0 برابر $-0/613$ است؛ یعنی سرپرستان مرد متأهل نسبت به سرپرستان مجرد هزینه بیشتری برای امور مذهبی صرف می‌کنند.

حالت چهاردهم: چنانچه D_1 ، D_2 و D_4 مقدار ۱ را اختیار کنند، آنگاه $\beta_0 = -0/759$ خواهد بود؛ نتایج این مدل حالی است که جنسیت عاملی اثرگذار است.

حالت پانزدهم: در صورتی که D_2 ، D_3 و D_4 برابر ۱ باشند، $\beta_0 = -0/505$ خواهد بود؛ یعنی سرپرستان زن متأهل نسبت به سرپرستان زن مجرد هزینه بیشتری برای امور مذهبی در نظر می‌گیرند.

حالت شانزدهم: چنانچه هر چهار متغیر مجازی مقدار ۱ بگیرند، $\beta_0 = -0/485$ است؛ مقایسه مدل بالا با حالات پیشین حاکی از آن است که برخورداری از امکانات اقتصادی، تأهل و جنسیت عاملی اثرگذار در تخصیص هزینه بیشتر برای امور مذهبی از سوی این خانوارهاست. مقادیر β_0 در حالت‌های مختلف فوق در جدول شماره ۸ به نمایش درآمده است:

جدول ۸. مقادیر β_0 در حالت‌های مختلف به تفکیک مناطق روستایی و شهری

منطقه	نوع داده	شماره هر حالت و میزان β_0							
روستایی	حالت ۱	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸
	β_0	-۲/۵۴۶	-۲/۴۷۸	-۲/۳۳۳	-۲/۴۷۷	-۲/۵۳۷	-۲/۲۶۵	-۲/۴۰۹	-۲/۴۶۹
	حالت ۹	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶
شهری	β_0	-۲/۲۶۴	-۲/۳۲۴	-۲/۴۶۸	-۲/۱۹۶	-۲/۲۵۶	-۲/۴۰۰	-۲/۲۵۵	-۲/۱۸۷
	حالت ۱	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸
	β_0	-۰/۹۳۶	-۰/۹۱۶	-۰/۶۶۲	-۰/۸۰۸	-۰/۹۰۷	-۰/۶۴۲	-۰/۷۸۸	-۰/۸۸۷
شهری	حالت ۹	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶
	β_0	-۰/۵۳۴	-۰/۶۳۳	-۰/۷۷۹	-۰/۵۱۴	-۰/۶۱۳	-۰/۷۵۹	-۰/۵۰۵	-۰/۴۸۵

۶. بحث و نتیجه‌گیری

هدف اولیه این مقاله برآورد تابع هزینه مذهبی خانوار به تفکیک مناطق روستایی و شهری ایران در سال ۱۴۰۱ بود. ضرایب رگرسیونی به‌دست‌آمده از تابع مناطق روستایی دلالت بر آن دارد که میان مدرک تحصیلی سرپرست خانوار ساکن و هزینه‌های مذهبی ارتباط معنادار منفی کمی ($0/03$) وجود دارد؛ در حالی که میان سن سرپرستان، درآمد و هزینه ناخالص خانوار روستایی با هزینه‌های مذهبی ارتباط مثبت معنادار وجود دارد. به تعبیر دیگر با افزایش یک درصد در سن سرپرستان، درآمد کل و هزینه ناخالص کل خانوار روستایی، هزینه‌های مذهبی آنان به ترتیب $0/255$ ، $0/153$ و $0/623$ درصد افزایش خواهد یافت که نشان می‌دهد اثرگذاری هزینه ناخالص کل خانوار بیشتر است.

همچنین ضرایب رگرسیونی تابع هزینه مذهبی خانوار شهری حاکی از آن است که بین تمام متغیرهای مستقل مدل اعم از سن سرپرست خانوار، درآمد و هزینه ناخالص کل خانوار با هزینه‌های مذهبی، ارتباط معنادار مثبت وجود دارد؛ به عبارت دیگر به ازای یک درصد افزایش در سن و درآمد کل و هزینه ناخالص کل خانوار هزینه‌های مذهبی آنان به ترتیب $0/184$ ، $0/143$ و $0/555$ درصد افزایش می‌یابد. میان مدرک تحصیلی سرپرست خانوار و هزینه‌های مذهبی ارتباط معنادار مثبت کمی ($0/036$) وجود دارد. بنابراین از میان متغیرهای مستقل، هزینه ناخالص کل خانوار و سپس سن سرپرست خانوار بیشترین اثرگذاری را در هزینه‌های مذهبی خانوار شهری دارد. تحلیل ۱۶ مدل خانوارهای روستایی نشان می‌دهد که سرپرستان زن مجرد فاقد مسکن و دارای خودروی شخصی کمترین و مردان متأهل با امکانات اقتصادی بیشترین هزینه را صرف امور مذهبی می‌نمایند. مقایسه ۱۶ مدل خانوارهای شهری نیز حکایت از آن دارد که خانوارهای دارای سرپرست زن مجرد بدون مسکن و خودروی شخصی کمترین و خانوارهای شهری با سرپرست مرد متأهل دارای امکانات بیشترین هزینه را صرف امور مذهبی نموده‌اند. در مجموع بر اساس نتایج بخش روستایی و شهری می‌توان چنین نتیجه گرفت که جنسیت، وضعیت تأهل و سطح امکانات اقتصادی در اختصاص هزینه خانوار به مصادیق مذهبی اثرگذار است.

نقطه تمایز نتایج تجربی این پژوهش با تحقیقات پیشین علاوه بر محاسبه مخارج مذهبی خانوار در کنار پرداخت‌های مذهبی به این شرح است؛ یافته‌های این پژوهش با نتایج مطالعه کیهان‌الحسینی (۲۰۰۹) در محور «درآمد» و با پژوهش‌های صادقی و همکاران (۲۰۱۳) و عزتی و همکاران (۲۰۱۸) در دو محور «درآمد» و «دارایی» و با مطالعه دادگر و همکاران (۲۰۱۶) در محورهای «درآمد»، «دارایی»، «سن»، «شغل»، «وضعیت تأهل» سرپرست خانوار و با تحقیق لاکشماناسامی در زمینه جنسیت سرپرست خانوار، مالکیت خانه و درآمد اشتراک دارد. همچنین با وجود اثرگذاری اندک و متفاوت مدرک تحصیلی در بخش شهری و روستایی این تحقیق، اثر منفی مدرک تحصیلی سرپرستان خانوار بر هزینه‌های مذهبی آن گونه که پژوهش‌های صادقی و همکاران (۲۰۱۳)، عزتی و همکاران (۲۰۱۸) و لاکشماناسامی (۲۰۲۴) گزارش کردند، را صرفاً در بخش روستایی تأیید می‌کند.

۶-۱- پیشنهادهای کاربردی

اسلام با تنظیم سیاست‌های تکلیفی و تشویقی، انگیزه‌های افراد جهت کمک به فقرا و تهیدستان و پرداخت هزینه‌های مذهبی در راه خدا را به‌شدت تقویت کرده و در حدود ظرفیت، توانایی و امکانات افراد، برای آنان نسبت به یکدیگر مسئولیت متقابل اجتماعی (تکافل اجتماعی) وضع نموده است. با توجه به نتایج تحقیق، اثر کم افزایش درآمد بر هزینه‌های مذهبی، ضرورت ترویج فرهنگ اقتصادی اسلام در جامعه را نشان می‌دهد. بنابراین دولت

می‌تواند با اتخاذ سیاست‌های فرهنگی و اقتصادی ناظر به دو بخش عمومی و خصوصی نقش حاکمیتی خود را ایفا کند.

از سوی دیگر با توجه به اینکه افزایش هزینه ناخالص خانوار بیشترین اثر را بر کاهش هزینه‌های مذهبی دارد، دولت می‌تواند سیاست کاهش هزینه‌های خانوار را با ابزارهایی چون روان‌سازی کالا و خدمات عمومی، شفاف‌سازی قیمت‌ها، اصلاح الگوی مصرف و وضع یارانه‌های فقرا، وضع مالیات بر کالای لوکس مسرفانه، وضع مالیات مناسب بر خانه‌های خالی و جلوگیری از انباشت و چرخش سرمایه و اعتبارهای مالی در نزد ثروتمندان پیگیری نماید. همچنین حمایت از زنان سرپرست خانوار و اعطای کمک‌هزینه برای تأمین پایدار نیازهای فرهنگی، دینی و اقتصادی آنان باید تقویت شود.

۲-۶- محدودیت‌ها

داده‌های این بخش بر اساس تحلیل داده‌های خام طرح آمارگیری هزینه و درآمد خانوارهای شهری و روستایی سال ۱۴۰۱ محاسبه شده است، از همین روی، نبود برخی مصادیق هزینه‌های مذهبی در پرسشنامه طرح مذکور امری محتمل است.

همچنین در این تحقیق برخی موارد (مانند کمک به آسیب‌دیدگان حوادث طبیعی داخل کشور و خارج کشور) به دلیل آنکه می‌توانند صرفاً با اهداف انسان‌دوستانه و خارج از نیت مذهبی باشند، به شکل مستقل محاسبه نشده‌اند.

References

- Allison, S. (2016), *Frontiers in Spiritual Leadership*, Palgrave, MacMillan. <https://www.amazon.com/Frontiers-Spiritual-Leadership-Discovering-Studies/dp/1137580801>
- Ando, A., & Modigliani, F. (1963). The "life cycle" hypothesis of saving: Aggregate implications and tests. *The American Economic Review*, 53(1), 55-84. <https://www.jstor.org/stable/1817129>
- Azzi, C. and R.G. Ehrenberg (1975) "Household Allocation of Time and Church Attendance", *Journal of Political Economy*, 83,1, 27-56. <https://doi.org/10.1086/260305>
- Barclay, S.H. (2020). An Economic Approach to Religious Exemptions. Publication: Notre Dame Law School. https://scholarship.law.nd.edu/law_faculty_scholarship/1440
- Barro, R., Meclary, R. (2006), Religion and Economy, *Journal of Economic Perspectives*, 20(2), PP.49-72. <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/jep.20.2.49>
- Blomberg, S.B., Deleire, T., & Hess, G. (2006), The (after) Life-Cycle Theory of Religious Contributions. *CES*, (1854). <https://ideas.repec.org/p/ces/ceswps/1854.html>
- Boechat, João, Roberto Dutra, and Fábio Py. 2018. Teologia da prosperidade campista: Apóstolo Luciano e suas ressignificações religiosas na Igreja Pentecostal Semear. *Religião and Sociedade* 38: 198-220. <https://doi.org/10.1590/0100-85872018v38n2cap09>
- Dadgar, Y., Nazari, R., & Fahimi Far, F. (2016). Factors Affecting Urban and Rural Religious Expenses in Iran: Barro Approach, *Iranian Economic Research Journal*, 21(6): ۲۵-۵۱. (In Persian). <https://doi.org/10.22054/ijer.2016.7235>
- Duesenberry, J. S. (1949). *Income, saving and the theory of consumer behavior*. Cambridge, MA: Harvard University Press. <https://cir.nii.ac.jp/crid/1970586434911422492>

- Ezzati, M., Naserkhani, P., & Shekarzahi, M. (2018). Estimation of the Cost Function in God's Path (Survey of Households in Zahedan City). *Two scientific-research quarterly journals of Islamic Economic Studies*, 11th Year, 1:1-26. (In Persian). <https://ensani.ir/fa/article/403198>
- Fegheh Majidi, A., Salami, F., & Mohamadi, A. (2017). An Investigation of Per Capita Consumption Convergence of Iran's Provinces in 2000-2014. *The Journal of Economic Policy*, 9(18), 101-130. (In Persian). https://ep.yazd.ac.ir/article_1077_f44b901b0c76b91d3df08d6b9df435ed.pdf
- Friedman, M. (1957). *A theory of the consumption function*. Princeton, NJ: Princeton University Press. <https://www.torrossa.com/en/resources/an/5643210>
- Hasan, Z. (2005). Treatment of Consumption in Islamic Economics; International Islamic University of Malaysia, J.KAU: *Islamic Economics*, 18(2). https://mpira.ub.uni-muenchen.de/3059/1/MPRA_paper_3059.pdf
- He, Y., & Tian, W. (2023). Religious participation: Does it shape food consumption? *Religions*, 14(3), 350. <https://doi.org/10.3390/rel14030350>
- Helms McCarty, S. E., & Thornton, J. P. (2012). The influence of religiosity on charitable behavior: A COPPS investigation. *The Journal of Socio-Economics*, 41(4), 373-383. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1294673>
- Hooshmand, Z., Khodadad Kashi, F., & Khoshnevis, M. (2017). Evaluating the Consumption Behavior of Urban Families in Tehran Province. *The Journal of Economic Policy*, 9(18), 183-203. (In Persian). https://ep.yazd.ac.ir/article_1072_54d982bcf1a7ed437d5ea3993b137ed8.pdf
- Hu, Anning. (2014). Gifts of money and gifts of time: Folk religion and civic involvement in a Chinese society. *Review of Religious Research*, 56*(2), 313-335. <https://doi.org/10.1007/s13644-013-0132-3>
- Iran Statistics Center (2022). B. *Summary of the Results of the Cost and Income Statistics Plan of Urban and Rural Households in 2022*. (In Persian). <https://amar.org.ir/statistical-information/statid/28423>
- Junior, Paulo Gracino, and Fábio Py. 2024. Religion and Neoliberalism from the Periphery: Elements to Understand Conservatism in Brazil from The Large Evangelical Corporations of The State of Rio de Janeiro (Brazil). *International Journal of Latin American Religions*, 9*(1), 17-36. <https://doi.org/10.1007/s41603-024-00269-2>
- Keynes, J. M. (1936). *The general theory of employment, interest and money*. London: Macmillan. <https://books.google.com/books?id=Su1IDwAAQBAJ&lpg=PR7&ots=dtut0piIBr&lr&pg=PR7#v=onepage&q&f=false>
- KiaalHosseini, S.Z. (۲۰۰۹). Factors Affecting the Religious Expenses of Income Deciles of Urban Households in Iran. *Scientific Research Quarterly of Islamic Economics*, Ninth Year, 35:193-215. (In Persian). https://eghtesad.iict.ac.ir/article_۱۶۷۲۸_۴۷fe۶۴b۵a۳e۵b۸d۹ff۸f۳e۰۴da۴۷۳aa۳.pdf
- Kiar Abdu, H. (2009). Religion, Redistribution and Poverty Alleviation; the Case of Zakah in Addis Ababa, Ethiopia. *International Institute of Social Studies*. <https://thesis.eur.nl/pub/۶۵۷۱/>
- Lakshmanasamy, T. (2024). Religiosity in India: Censored Regression Estimation of Household Religious Expenditure. *Society and Culture Development in India*, 4(1), 205-221. <https://doi.org/10.47509/SCDI.2024.v04i01.13>
- Lehrer, E.L. (2004) "Religion as a Determinant of Economic and Demographic Behavior in the United States", *Population and Development Review*, 30, 4, 707-726. <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2004.00038.x>
- Md Sapir, A. S., Nasywa Ruslan, R., & Tarusan, S. A. A. (2023). Examining the Demographic Factors Influencing Malaysians' Attitudes Toward Cash Waqf.

- International Journal of Business and Economic Studies*, 5(1), 61-75.
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/۲۴۳۲۷۶۴>
- Miao, Qing. (2022). Promoting the Third Distribution for Common Prosperity: Roles, Constraints and Key Initiatives. *Chinese Social Security Review* 5: 90-101. (In chinese). https://m.qikan.cqvip.com/Article/ArticleDetail?id=00002FCOKP6O7JP0MLD04JP1MBR&from=Article_ArticleDetail
- Mirmoezi, S.H. (2015); The Economic System of Islam, *Research Institute for Islamic Culture and Thought*. (In Persian). <https://www.iranketab.ir/book/126577-islamic-economic-system>
- Sadeghi, Hossein, Ezzati, Morteza and Shafiei, Ali. (2013). Estimating Charity Function in Iran. *Economic Research and Perspectives*, 13(2), 61-84. (In Persian). <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17356768.1392.13.2.5.9>
- Sajjadi, S. M. and Hemayati, F. (2018). Economic Analysis on Sensitivity of Iranian Households to Religious Expenditures. *Islamic Economics*, 18(69), 53-80. https://eghtesad.iict.ac.ir/article_31426.html
- Sani Eshari Amiri, A. & Masoudian, A. (2014). A comparative analysis of saving based on morality in orthodox economic theories and Islamic teachings. *mieaoi* 2014; 3 (9) :7-28. <http://mieaoi.ir/article-1-239-fa.html>
- Schnable, Allison. (2015). *Sociology of Religion*, Volume 76, Issue 1, SPRING 2015, Pages 72-94, <https://doi.org/10.1093/socrel/sru037>
- Yang, Yongjiao, Shi, Yuting, & Zhang, Dong. (2020). Intergenerational effects on individual charitable donation: an innovative study on philanthropy in China. *The Journal of Chinese Sociology*, 7(1), 1-23. <https://doi.org/10.1186/s40711-020-00139-2>
- Yasin, Kidist Ibrie, Ania Graeser, and David P. King. (2020). *How Does Religion Affect Giving to Outgroups and Secular Organizations? A Systematic Literature Review. Religions*, 11(8), 405. <https://doi.org/10.3390/rel11080405>
- Zeng, S., & Zhou, R. (2024). Do Mixed Religions Make Families More Generous? An Empirical Analysis Based on a Large-Scale Survey of Chinese Families. *Religions*, 15(3), 273. <https://doi.org/10.3390/rel15030273>
- Zhu, Jiangang, and Yifei Liu. (2017). An Exploratory Research on the Scale and Major Factors of Chinese Household Donation: An Analysis Based on China Labour Force Dynamics Survey. *Chinese Journal of Population Science* 1: 152-71. <https://zgrkx.ajcass.com/Magazine/Show/36214?isen=true>